

КОМПАРАТИВНИ ПОЈМОВНИК ТРАДИЦИОНАЛНЕ И САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Лидија Делић, *Глаг, а српска? Мали њојмовник – од фолклора до њрансхуманизма*, Академска књига, Нови Сад 2025

Глаг, а српска? Мали њојмовник – од фолклора до њрансхуманизма пета је монографија Лидије Делић, научне саветнице Института за књижевност и уметност у Београду. Објављена је 2025. године у издању новосадске Академске књиге. У њој су сабрана ауторкина вишегодишња истраживања која се природно надовезују на она из њене претходне публикације под насловом *Змија, а српска? Концејџуализација у усменом фолклору* из 2019, не само у тематском већ и у методолошком смислу. Поред разматрања културолошких феномена у фолклорној грађи, којима приступа с аспекта концептуалне метафоре, у својој најновијој књизи Лидија Делић помера фокус с традиционалне на савремену културу, проширивши корпус на ауторску књижевност и уметност, те масовне медије и дигитални фолклор. Она испитује шта се на језичком плану (односно на плану мишљења) дешава с појединим појмовима као што су, рецимо, *лаг, covid-19*, или *њрансхуманизам*, наведимо само неколико довољно репрезентативних одредница.

Теоријске поставке начелно се могу одредити као интердисциплинарне, имајући у виду чињеницу да се у монографији превасходно тумаче појмовне метафоре (утемељене у когнитивним наукама попут лингвистике, филозофије, психологије, антропологије), при чему се у различитим наративима откривају кретања категоријског поимања света. Поред тога, ауторка чини иновативно преусмерење истраживачке пажње ка трансхуманизму и постхуманизму – идеји о технолошком и сваком другом превазилажењу граница људских могућности, те страху да та идеја води у смеру аутодеструкције, укидања људских вредности, у крајњим консеквенцама и уништења човека као врсте – што је дало веома плодотворне и инспиративне резултате. Стога се *Глаг, а српска?* може сматрати капиталном студијом која на особен и модеран начин спаја фолкло-

ристику с другим дисциплинама усмеравајући је ка актуелним проблемима и концептима мишљења испољених у језику.

Књига има троделну структуру, при чему први и други део обухватају по пет појмова, а трећи њих седам. Отвара се уводном речју, где Лидија Делић укратко представља теоријско-методолошки оквир, тематско-мотивски план и корпус истраживања, а завршава изразима захвалности научницама с којима је писала поједине радове, то јест поглавља ове монографије, и(ли) које су оставиле неизбрисив траг на њен научни приступ, а реч је о Мирјани Детелић, Љиљани Пешикан Љуштановић и Данијели Лекић. Читаоце додатно може усмерити садржај, док списак извора и литературе на крају нуде додатни материјал онима који су заинтересовани за подробније упућивање у неке од доминантних тема. Публикацију затвара кратка белешка о ауторки.

Први сегмент започиње радом „Глад – по фолклору, новим медијима, Кевину Картеру и Себастијану Салгаду”, где се појмови гутања и глади најпре тумаче у контексту митског мишљења и фолклорне грађе, при чему је показано како једење симболише иницијацију, обнову, али и смрт. Ауторка истиче да се исхрана и глад у усменој књижевности имају буквално, дословно – на плану језика изражено је право искуство глади код народа. Колективно схватање ових појмова крајем XX века приказује се тумачењем фотографије Кевина Картера *Леџинар и девојчица*, осветљавањем њене рецепције код публике која је навикнута на свакодневно конзумирање ужаса путем масовних медија што се дешавају – негде другде, неком другом – а која, стога, не поседује непосредно искуство истинске глади (и рата), већ је *лагна* (читај *жељна*) *сензације*, што потврђују и бројне савремене појмовне метафоре у језику изграђене ширењем пренесеног значења дате лексеме.

Након тога следи „Од камена ником ни камена: Концептуализација камена у епском моделу света”, где се осветљава развијена семантика појма из наведеног наслова. С аспекта усмених епских песама његов симболички смисао утемељен је у митском мишљењу, традиционалној култури, обредно-обичајној пракси и реалном окружењу. Формулативни атрибут, стални епитет *камени*, носе разни делови материјалног света, а ауторка истиче оне карактеристике овог материјала које су утицале на његову богату симболику и метафорички потенцијал, попут хладноће, тежине, тврдоће, статичности, што битно одређују формирање низа епских формула. Релевантан увид јесте и то да камен у епици, између осталог, представља и градивни елемент од ког су начињена трансхумана бића.

Наредни текст носи наслов „Бик у систему фолклорног мишљења”, где је истакнуто како ова животиња постаје важна фигура у бројним митологијама широм света, при чему је најчешће снажно повезана с култом плодности. Из усмене епике Лидија Делић марkira коње Марка Краљевића

и Алије Ђерзелеза као оне што наликују на говече. Из обредне праксе Срба око божићних празника издваја повлашћену улогу вола (који некад може бити и положајник). Загонетке сведоче о соларном култу бика, експлицирана је његова веза с Громовником (Перуном) и Светим Савом, затим с небеским и земаљским водама којима господари. Такође, уме да предсказује (поготово катастрофе), што је аналогно и његовој моћи да изазове земљотрес (јер се, према предањима, Земља – равна плоча – држи на роговима бика, а затресе се при померању те животиње). Ово народно веровање ауторка поткрепљује и личним, савременим, породичним искуством. Таквим поступком (којих у књизи има још) научна истраживања приближавају се широј публици, којој би посебно могли бити интересантни увиди везани за колективне представе о свету у којем живимо данас.

Са наредном темом читаоци се могу упознати у текстовима „Лица смрти: концептуализација гроба и смрти у класичном фолклору и фолклору НОБ-а” и „Грбови као градови”. Фолклорну слику гроба Лидија Делић тумачи као визуелну формулу која активира везу живог света с мртвима преко дрвета и других типова биљака што из њега израстају, или наглашавају спој међу покојницима растављеним током живота. Такво дрво просторно кодира свет делећи га на *овај* и *онај*, при чему функционише као медијатор. Ауторка закључује да је реч о једној од најстабилнијих формулативних слика у целокупном фолклорном фонду. Посебан сегмент рада посвећује ужасима, суровости и мучењу у вези с појмом умирања, те пише о конструкту *леје* смрти у песмама о НОБ-у али и старим матрицама о тужењу над покојником које нису искорењене из ових песама. Веома је значајан њен увид да се смрт у фолклору и традиционалној култури поима као својеврсно измештање у простору, што се огледа у низу језичких метафора. Нешто слабији али на плану језика ипак испољен потенцијал овог појма јесте концептуализација времена (рецимо у предлошко-падежној конструкцији *до гроба*). Суштински, гроб се показује као место поистовећено с кућом, док ауторка низом примера из ритуалне праксе показује зашто је то тако. Аналогно томе, гробље се поима као град мртвих. Када је реч о граници између света живих и света умрлих с обзиром на хронотоп романа, посебно је интересантна њена анализа Сарамаговог романа *Смрти и њени хирови* и Водоласкиновог *Авијатичара*. Док ће фолклористи уживати у редовима где се остварује интеракција с истраживањима Мирјане Детелић, остали ће пронаћи занимљиве увиде у примерима из савремене књижевности и урбане традиције.

Након проучавања слика доминантно хтонских појмова, у другом сегменту монографије пажња је посвећена епифанијским тренуцима, односно проучавању људског страха од смрти и видова којима се на основу тога страха човеком манипулише. У првом раду овог дела, „Јагње

ђурђевско. Пригушена фантастика жртве”, најпре се разматра појам *фантастично* у односу на појам *реално* како би се читаоци увели у феномен чуда. Као пример наводи се трансформација детета у јагње, што се с једне стране може посматрати као фантастични елемент усмених епских песама, а с друге као чудо божје. Фолклорни пример пореди се с библијском причом о Авраму и Исаку, коју усмена традиција первертира, обрће. У оквиру епских формула с овом темом Лидија Делић издваја следеће: 1) трансформацију жене у птицу, 2) светачка чуда, 3) оживљавање мртваца, 4) рођење змијоликог детета, 5) посету паклу. Божјим присуством/одсуством бави се у контексту приповетке „Закон” Томаса Мана, те романа *Јеванђеље по Исусу Христју* Жозеа Сарамага, а завршава освртом на песму коју Коштана пева у Станковићевој драми и у којој се син првенац назива *јагњетом ђурђевским*, при чему једна, условно речено, фантастична епизода, или чудо божје, постаје језичка метафора лишена фантастике. Тиме ауторка поентира сопствену ревитализацију појма *фантастичке* и отвара битна питања за будућа истраживања датог феномена.

Наредни текст, „Предање о чудесном излечењу – тридесет година касније”, Лидија Делић је написала у коауторству с Љиљаном Пешикан Љуштановић. Истраживање је обављено на корпусу ревијалне и дневне штампе, те рекламних текстова на интернету, друштвеним мрежама, у таблоидима, где се анализирају предања о чудесном излечењу. Долази се до закључка да се у такве наративе верује зато што они активирају страх од пролазности и болести, те да се непроверени, незванични и непоуздани препарати купују, а људи, тј. конзументи, успешно обмањују, верујући да се све може поседовати ако се плати одређена цена. На сличном трагу писан је и рад „Осмишљавање смрти и страх од смрти илити Covid, смрт и баба”, где ауторка најпре износи разлоге за смрт у фолклорној грађи који се свode на казну за почињени грех. У медијским наративима, вестима, изјавама одговорних лица као разлози за подложност болести Covid-19 и смрт узроковану њоме наводе се старост и придружене болести, при чему ауторка јасно указује на видове управљања масом кроз језик. Посебан научни допринос јесте разоткривање поступака којима се кроз усмену и писану реч делује на најширу публику путем изазивања панике и страха, при чему се контрола успоставља селективним коришћењем статистичких података.

Следи текст „Когнитивни киборзи илити – је ли писменост штетна?”, о односу факата и фикције, историјског и митског, стварног и измишљеног слоја у усменом фолклору, те утицају технолошких револуција какве су писмо и интернет на памћење. С тим у вези ауторка промишља о новим и будућим технологијама бавећи се питањем истине и историчности, затим причом и меморијом, најзад и њиховом улогом у досезању апсолутне истине путем документовања читавог живота, чиме се успоставља трансхуманистичка верзија човека као когнитивног киборга с уграђеним

уређајем који веродостојно бележи све његово искуство, чинећи га при том претраживим и лако доступним. Читаоцу је остављено да додатно промисли о питању сврсисходности овакве врсте *свезнања*, као и да се запита има ли смисла тежити ка томе да заборав било које појединости буде немогућ.

Друго поглавље затвара се радом „Чудо на продају: Феномен чуда у новим медијима”, који је Лидија Делић писала у коауторству с Данијелом Лекић. Њиме се поентира анализа савремене слике о чудесном излечењу или инстант решењу за животне недаће за којима људи посежу верујући лажима пласираним у новинским чланцима и на интернету. Као главни проблеми садашњице показују се жеља за дуговечношћу, здрављем, младошћу, виткошћу, познавањем страних језика и слично, а од њиховог досезања читаоца дели само један клик, наравно – уз одговарајућу уплату. Ауторке разоткривају језичке механизме помоћу којих се у овом типу дискурса врши обмана, иступајући тиме с терена фолклористике у широки домен студија културе.

Најзад, треће поглавље монографије *Глаг, а српска?* појашњава појмове: ђаво, баба, идеологем, метеорологија, невреме, пророчанство и трансхуманизам, а отвара се текстом „Symphaty for the Devil: фолклорни ђаволак и романи Мирјане Новаковић и Добрила Ненадића”, где је фигура ђавола најпре тумачена у низу књижевних класика, уз песму бенда Ролингстонс по којој је рад и добио наслов, затим је оцртана фолклорна слика ђавола, како би ауторка дала одговор на питање шта је ново у портретисању ђавола у романима *Сирах и његов слуга* Мирјане Новаковић и *Дорошеј* Добрила Ненадића и тиме додатно допринела проучавању савремене српске прозне књижевности с аспекта традиционалне (а овде и савремене) културе.

Текст „Виц о баби: (Под)смех као идеолошка и стратешка тактика” Лидија Делић је писала заједно с Љиљаном Пешикан Љуштановић. Њих две разматрају појам бабе у светлу усменог фолклора с посебним акцентом на њен статус у традиционалној култури, при чему се компаративном анализом осветљавају видови колективног поимања старости женске популације. До занимљивих увида долази се увођењем корпуса вицева, при чему је проучавање хуморних и еротских елемената посебно важно.

Следи „Косовка девојка – од индоевропског наслеђа до ’измишљања традиције””. Ауторка се овде бави конструкцијом косовског мита – слике о Косовки девојци, опредељењу за царство небеско – при чему компарира фолклорни наратив и уметничка дела великих сликара који одређене сцене из усмених епских песама имагинирају и портретишу на себи својствен начин, у складу с идеологијом времена када су стварали. У раду је показано како актуелни идеологем преосмишљава усмену традицију и тиме обликује данас широко распрострањену али ипак неаутентичну верзију косовског мита.

Текстови „Временска прогноза: Од ’пошљедњих времена’ до апокалипсе данас” и „(Не)време као казна: Прилози фолклорној метеопоезици” баве се предвиђањима и узроцима временских услова, те њиховом репрезентацијом у усменом фолклору и мас-медијима. У традиционалној култури временске непогоде тумачене су као казна за људска сагрешења. Лидија Делић наводи и касније доказује тврдњу: „Савремено друштво баштинило је од традиционалних заједница и опседнутост питањима времена и – на особен начин – наративе о смаку света” (215). С тог становишта проматра рубрике посвећене временској прогнози која се данас доноси с неоправдано драматичним насловима како би се активирао људски страх од временских непогода и еколошке катастрофе. Ауторка још једном указује на чињеницу да се путем оваквих наратива маса застрашује, осветљавајући притом језичке конструкције којима се истина изневерава.

Обиман рад под насловом „Говор о будућности – између маште, науке и манипулације” хвата се укоштац с низом пророчанстава, обухватајући корпус усменог фолклора. Истиче чињеницу да се епика креира у тренутку када су сви догађаји који се опевају, па и они који – према стварности песме – тек треба да се десе, фактички већ завршени. Сутрашњица о којој говоре стихови певачу и његовој публици је позната, што директно потврђује свако предсказивање, јер је оно посведочено збиљом. Врло брзо ауторка прелази на савремена предвиђања која се шире интернетом, истичући да је „[c]ајбер простор (енг. cyberspace) преузео [је] улогу светог простора” (250). Посебан акценат стављен је на постхуманистичке и трансхуманистичке визије будућности, при чему се издвајају апокалиптичне и утопистичке варијанте.

Књигу затвара текст „Усмени фолклор – имагинарна трансхуманост”, где ауторка приступа фолклорној грађи спрам идеја о надљудским бићима и постчовеку. У поменутом корпусу проналази поступке сличне клонирању, генетском инжењерингу, бекаповању, телепортовању, интегрисању у природу, затим указује на створове налик киборзима, те на протезе (артефакте који демонским бићима дају повишене моћи), а издваја и мотив спољашње душе, што пореди с brain/mind uploading-ом. Нови наративи у вези са досезањем вечности на апсурдан и бизаран начин воде ка поништењу људскости. Истицање аналогија између фолклорне и актуелне концептуализације света јесте највећи научни допринос не само овог рада већ и целокупне монографије.

Глад, а срџска? Лидије Делић нуди прецизне одговоре на она питања која, због своје универзалности, спајају древног и савременог човека, а нека од њих оставља отвореним за даља разматрања. Својим мултидисциплинарним приступом, разноликом грађом и предметом истраживања који (у најширем смислу) подразумева – концепте људског мишљења испољене у језику – ова књига завређује пажњу фолклориста, потом свих

научника с поља хуманистике, затим и оних који припадају другим (поготово друштвеним) дисциплинама, а такође представља обавезан корективни фактор техничко-технолошким, природно-математичким, медицинским и биотехнолошким наукама посвећеним хуманом унапређењу. Левитирајући између прошлости, садашњости и будућности, ова публикација превазилази тренутак у ком је објављена, чиме обезбеђује себи неприкосновени значај и трајање дуже од пролазног века појединца. Поврх свега, она може бити путоказ било ком човеку који се унутар или изван сцијентистичких кругова занима за спознају система у чијим оквирима промишљамо о сопству и свему ономе што нас окружује.

Др *Најџаца С. ДРАКУЛИЋ КОЗИЋ*
Институт за књижевност и уметност, Београд
natdrakulic@gmail.com

СРПСКО СТАНОВИШТЕ ИЛИ ПРУЖАЊЕ ОТПОРА ТРАЖЕНОМ НЕЗНАЊУ

Ненад Николић, *Границе српске књижевности – и групе српско-хрватско-југословенске књижевне и језичке теме*, Catena Mundi, Београд 2025

Током 2025. године српска наука о књижевности задобила је две важне и обухватне публикације Ненада Николића, редовног професора Филолошког факултета Универзитета у Београду. Објављивањем монографске студије посвећене једном од великана нашег романтизма, Ђури Јакшићу,¹ аутор остаје на трагу оне истраживачке линије која подразумева његова ранија проучавања корпуса Милована Видаковића и Бранка Радичевића, али и засебне студије засноване на аналитичком приступу класицима српске књижевности. С друге стране, публикација индикативног наслова *Границе српске књижевности – и групе српско-хрватско-југословенске књижевне и језичке теме* може се посматрати као продужетак бављења суштинским, идентитетским питањима српске књижевности, историјским аспектима њеног стасавања и научног утемељења, те сложеном дијахроничком перспективом која се потпуније избиструје из савремене тачке гледишта, водећи истинској синтези. Стога, истраживачки и интерпретативни рад Ненада Николића показује се као двосмеран и двоструко плодан, са далекосежним доприносима науци о књижевности и српској култури уопште.

Границе српске књижевности јасно се надовезују на изузетно запажену књигу *Идентитетски српске књижевности – и прича о књижевности*

¹ Ненад Николић, *Песник еџистенције Ђура Јакшић*, Српска књижевна задруга, Београд 2025.